

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Н. М. Ляпунова

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та цивільного права і процесу
Кременчуцького державного університету
імені Михайла Остроградського

УДК 3.34.343

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ “ФІКТИВНЕ БАНКРУТСТВО”

Розглядається суб'єктивна сторона — один з елементів складу злочину, передбаченого ст. 218 КК України. Наголошується на її важливому юридичному значенні та аналізується зміст суб'єктивної сторони за допомогою таких ознак як вина, мотив і мета.

Рассматривается субъективная сторона — один из элементов состава преступления, предусмотренного ст. 218 УК Украины. Акцентируется внимание на ее важном юридическом значении и анализируется содержание субъективной стороны при помощи таких признаков как вина, мотив и цель.

A subjective side is examined in the article — one of elements of corpus, foreseen st. 218 UK of Ukraine delict. Attention is accented on its important legal value and maintenance of subjective side is analysed through such signs as guilt, reason and purpose.

Ключові слова: фіктивне банкрутство, суб'єктивна сторона, вина.

Конституція України проголосила і закріпила в ст. 42 право на підприємницьку діяльність [1]. Отже, стратегічною метою соціально-економічних перетворень у всіх сферах життєдіяльності є виведення України на шлях побудови суспільства прогресивного розвитку, що значною мірою визначається розширенням підприємницької діяльності.

На сьогодні, в Україні підприємництво знаходиться в стадії становлення і для цього створюються умови господарювання за єдиними правилами, гарантується всім суб'єктам господарської діяльності захист їх законних прав та інтересів у відносинах з іншими суб'єктами господарювання та органами влади. Спостерігається тенденція збільшення частки підприємницьких структур, заснованих на приватній власності, орієнтація на приріст комерційної діяльності, створення нових організаційних форм господарювання. Разом з тим з розвитком підприємництва виявилися нерідкісним

явищем зловживання в даній сфері, а також сформувалися нові способи скоєння злочинів, у тому числі в сфері банкрутства.

Норми про злочинні банкрутства, зокрема фіктивне, які містить чинний Кримінальний кодекс України, не виправдано вважаються “мертвими”. Проте очевидно, що проблема умисних банкрутств є актуальною, але злочини, пов’язані з умисним банкрутством належать до латентних злочинів або так званих “штучно-латентних”, які приховуються на всіх етапах встановлення, розслідування і розкриття, а також засудження винного чи його притягнення до іншої, передбаченої законом відповідальності [2, с. 111]. Це свідчить про те, що латентність цих злочинів не дає можливості наведення обґрунтованих статистичних даних щодо цього явища, оскільки “довести факт змови з метою банкрутства вкрай складно. Проблема стосується юридичних доказів банкрутства як заздалегідь продуманого плану перерозподілу власності” [3]. Протидією фіктивним банкрутствам є розробка багатьох теоретичних проблем, пов’язаних з кримінальною відповідальністю за фіктивне банкрутство, і цьому питанню присвячено низку наукових досліджень [4; 5].

Метою статті є наголошення на важливості дослідження суб’єктивної сторони фіктивного банкрутства (ст. 218 КК України), оскільки разом з іншими елементами складу злочину вона потребує детального вивчення. Досягти цього можливо за допомогою аналізу таких ознак як вина, мотив і мета.

Суб’єктивна сторона злочину — це внутрішня сторона суспільно небезпечного діяння, тобто психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, його об’єкта та об’єктивних ознак. Необхідність самостійного з’ясування психічного відношення особи до діяння, наслідків, причинного зв’язку, способу, місця, часу впливає з єдності об’єктивної і суб’єктивної сторін складу злочину. Крім того, об’єктивні ознаки злочину можуть бути поставлені у вину особі тільки в тому випадку, якщо вони охоплювалися винним, його свідомістю і волею.

Зміст суб’єктивної сторони розкривається за допомогою таких ознак як вина, мотив і мета. При цьому, якщо вина є обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони будь-якого злочину, то мотив і мета — це факультативні ознаки, тобто є обов’язковими тільки в тому випадку, коли вони безпосередньо зазначені в законі. Отже, “констатація усіх ознак суб’єктивної сторони — це завершальний етап у встановленні складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності” [6, с. 129].

Суб’єктивна сторона має важливе юридичне значення, оскільки “впливає на кваліфікацію злочину, дає можливість відмежувати один злочин від іншого, впливає на призначення покарання і на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності і покарання” [7, с. 46].

Обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони злочину є вина. Конституція України в ст. 62 закріпила один із найважливіших принципів кримінального права — принцип суб’єктивного ставлення: без вини немає відповідальності. Цей принцип знаходить свій відбиток у ч. 2 ст. 2 КК України, де закріплено, що “особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду”.

Вина, як обов’язкова ознака будь-якого злочину, відображає його об’єктивні ознаки, оскільки не існує вини абстрактної, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння. Саме воно і складає предметний зміст вини, її матеріальне наповнення. Елементами вини, як і будь-якого психічного відношення, є свідомість і воля, які у сукупності утворюють зміст вини. Соціальна сутність вини “знаходить свій прояв у негативному чи зневажливому ставленні особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, до тих інтересів, соціальних благ, цінностей (суспільних відносин), що охороняються кримінальним законом” [8, с. 144]. Важливе значення для правильного розуміння поняття вини мають її форми — умисел і необережність, передбачені в ст.ст. 24, 25 КК України, а також ступінь вини, “який багато в чому визначає тяжкість вчиненого діяння і небезпечність особи винного” [8, с. 145]. При здійсненні кримінально-правової кваліфікації “кримінальний закон визнає суб’єктивною стороною злочину тільки таке

психічне відношення особи до вчиненої дії, що відобразилось в точно визначеній формі” [9, с. 107].

Конструюючи склад фіктивного банкрутства, законодавець визначає його умисний характер, проте цього недостатньо для характеристики суб'єктивної сторони цього злочину, оскільки, по-перше, ст. 24 КК України передбачає два види умислу: прямий і непрямий, які відрізняються за інтелектуальним і вольовим моментами, і, по-друге, зміст суб'єктивної сторони повинен визначатися специфікою об'єктивної сторони, її конкретних ознак. Тому, аналізуючи склад фіктивного банкрутства, слід вирішити, чи можливе фіктивне банкрутство як з прямим, так і непрямим умислом, чи в ньому вину складає тільки прямий умисел. Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України “прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання”. У складі фіктивного банкрутства законодавець характеризує суб'єктивну сторону цього злочину шляхом вказівки на такий різновид психічного відношення особи до суспільно небезпечного діяння як завідомість. Українська мова не містить такого терміну як “завідомість”. “Завідомий” — слово російськомовного походження, яке в перекладі означає “добре, наперед відомий, свідомий, явний” [10, с. 113]. У свою чергу, “завідомий” в українській мові використовується в значенні “свідомий”, тобто “заподіяний з певним наміром, навмисно” [11, с. 1107]. Таким чином, висновок про умисний характер злочинного діяння можна зробити зі змісту самого терміну “завідомість”: особі відомий і очевидний факт неправдивості її офіційної заяви. Тому словосполучення “завідомо неправдиве” характеризує таку заяву не просто як неправдиву, неправильну, але і як свідомо видану за правдиву. Винна особа, заявляючи про фінансову неспроможність, усвідомлює суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачає суспільно-небезпечні наслідки та бажані їх настання. Тому, вказівка в диспозиції статті на завідомо неправдиву офіційну заяву засновника, власника, службової особи або громадянина — суб'єкта підприємницької діяльності означає можливість тільки прямого умислу і виключає вчинення фіктивного банкрутства з непрямим умислом. Той факт, що “кожний підприємець, починаючи нову справу, передбачає реальну можливість невдачі і, відповідно, з непрямим умислом відноситься до неспроможності” [12, с. 59], не означає можливості вчинення кримінальних банкрутств з непрямим умислом. Як правильно відмічено в літературі, це було б “протириччям самій природі підприємницьких відносин” [13, с. 171].

Відносно таких ознак суб'єктивної сторони як мотив і мета, то, на відміну від вини, вони є факультативними і можуть в конкретних злочинах відігравати три різних ролі. Обов'язковими вони є тільки в тих випадках, коли законодавець вказує їх безпосередньо в диспозиції статті (або її обов'язковість впливає з змісту статті). Аналіз диспозиції ст. 218 КК України дає можливість зробити висновок, що певні мотив і мета не передбачені в ній ні як обов'язкові, ні як кваліфікуючі або привілейовані ознаки цього складу злочину, а тому не мають значення для кваліфікації цього злочину. Між тим, з'ясування їх судом є обов'язковим, тому що вони серйозно впливають на ступінь суспільної небезпечності конкретного злочину, пом'якшуючи чи обтяжуючи його (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України).

До найбільш типових мотивів вчинення фіктивного банкрутства відноситься корисливий мотив, який означає, що “в основі спонукальних причин суспільно небезпечного діяння лежить прагнення одержати якусь матеріальну вигоду” [14, с. 45]. Користь, як низинний мотив вчинення злочину, в будь-якому випадку пов'язана з прагненням задоволення матеріальних потреб за рахунок чужих інтересів, і в даному випадку це інтереси кредиторів або держави. Однак такий мотив не слід вважати єдиним, який призводить до вчинення такого злочину як фіктивне банкрутство.

Серед мотивів цього злочину може бути помста, яка являє собою “прагнення одержати задоволення за заподіяне в минулому зло, за дії, що істотно торкаються інтересів винної особи або його близьких” [14, с. 7]. Крім того, мотив помсти може мати місце при конкуренції господарюючих суб'єктів, завдяки якій дії одного суб'єкта господарювання — кредитора, — обмежували можливість іншого суб'єкта господарської

діяльності у виробництві, реалізації товарів тощо.

Існує тісний зв'язок мотиву і мети злочину, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності, але водночас вони є самостійними поняттями. Мета злочину — “це ідеальний образ бажаного майбутнього результату, до якого прагне злочинець, вчиняючи суспільно небезпечне діяння” [15, с. 184]. Тому, якщо мотив вказує на ті спонукальні сили, якими керувався суб'єкт при вчиненні злочину, то мета визначається спрямованістю дій, тим результатом, до якого прагне особа. При фіктивному банкрутстві це — порушення справи про банкрутство господарським судом для наступної санації або ліквідації суб'єкта господарської діяльності і т. ін. Взагалі, мотив і мета при фіктивному банкрутстві можуть бути різними і на кваліфікацію злочину не впливають, однак повинні враховуватися при призначенні покарання.

Як приклад можна навести ст. 197 КК Російської Федерації, в якій фіктивне банкрутство визначається як “завідомо неправдива об'ява керівника або власника комерційної організації, а рівно індивідуального підприємця про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання відстрочки або розстрочки належних кредиторам платежів або знижки з боргів, а також несплати боргів, якщо це діяння спричинило велику шкоду” [16, с. 80]. Отже, відповідальність за фіктивне банкрутство за КК РФ можлива лише за наявності визначеної мети. Крім того, об'ява про неспроможність (яка являє собою надання неправдивих відомостей кредиторам) є елементом позасудової процедури.

На відміну від КК РФ, у КК України мета при фіктивному банкрутстві не визначена, а подача завідомо неправдивої заяви пов'язана з судовою процедурою. Видається, що диспозиція ст. 218 КК України сконструйована законодавцем більш вдало ніж в ст. 197 КК Російської Федерації, тому що, виходячи з назви статті, по-перше, суб'єкт господарювання робить заяву про неспроможність шляхом звернення до суду, де відповідно до Закону визначаються ознаки його неплатоспроможності (п. 7 ст. 11), але мають місце інші судові процедури, які встановлюють фінансову неспроможність. По-друге, відсутність у диспозиції статті мети вчинення злочину є правильним, оскільки мета може бути різною у кожного суб'єкта господарської діяльності, який скоює такий злочин як фіктивне банкрутство.

Таким чином, скоєння злочину, передбаченого ст. 218 КК України, можливе тільки з прямим умислом. Стосовно мотиву і мети, то в складі фіктивного банкрутства вони не передбачені ні в якості обов'язкових, ні в якості кваліфікуючих ознак, тому на кваліфікацію не впливають. Встановлення мотиву і мети тільки сприяє більш глибокому розумінню характеру і змісту вини в конкретному злочині, його суспільної небезпечності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Попович, В. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів [Текст] / В. Попович // Право України. — 1999. — № 11. — С. 106–111.
3. Умисне банкрутство як засіб перерозподілу власності [Текст] // Юридичний вісник України. — 2004. — № 4. — 20–30 січня.
4. Ляпунова, Н. М. Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство [Текст] : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Н. М. Ляпунова ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2001. — 18 с.
5. Грек, Б. М. Фіктивне банкрутство [Текст] : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Б. М. Грек ; Академія адвокатури України. — К., 2005. — 20 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина [Текст] / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х. : Право, 1997. — 368 с.
7. Бажанов, М. И. Уголовное право Украины. Общая часть [Текст] / М. И. Бажанов. — Днепропетровск : Пороги, 1992. — 167 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина [Текст] / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.-Х. : Юрінком Інтер — Право, 2001. — 416 с.
9. Куринов, Б. А. Научные основы квалификации преступлений [Текст] / Б. А. Куринов. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1984. — 181 с.

10. Новий російсько-український словник-довідник [Текст] / за ред. С. Я. Ермоленко. — К. : Довіра, 1996. — 797 с. — (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь : Перун, 2001. — 1107 с.
12. *Клепицкий, И. А.* Банкротство как преступление в советском уголовном праве [Текст] / И. А. Клепицкий // Государство и право. — 1997. — № 11. — С. 52–60.
13. *Михалев, И. Ю.* Криминальное банкротство [Текст] / И. Ю. Михалев. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 215 с.
14. *Волков, В. С.* Мотивы преступлений (Угол.-прав. и соц. психол. исслед.) [Текст] / В. С. Волков. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. — 152 с.
15. *Дагель, П. С.* Субъективная сторона преступления [Текст] / П. С. Дагель, Д. П. Котов. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 1974. — 242 с.
16. Уголовный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 24 мая 1996 года [Текст]. — М. : Проспект, 2000. — 80 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального та цивільного права і процесу
Кременчуцького державного університету імені Михайла Остроградського
(протокол № 7 від 24 травня 2010 року)*

Надійшла до редакції 12.06.2010

